

*Bijgaand accountantsverslag voor het boekjaar eindigend op 31 december 2018 is uitsluitend bestemd voor gemeenteraad en college.
Het is opgesteld naar aanleiding van de jaarstukken 2018 van de gemeente Tilburg en mag niet los hiervan worden gezien*

Accountantsverslag 2018

Gemeente Tilburg

7 mei 2019

Aan de gemeenteraad van de
gemeente Tilburg
Postbus 90155
5000 LH TILBURG

Datum
7 mei 2019

Ons kenmerk
3114738860/2019.066488/MVO

Geachte leden van de raad,

Graag bieden wij u hierbij ons accountantsverslag aan met betrekking tot de controle van de jaarrekening 2018 van de gemeente Tilburg. Deze rapportage beschrijft op hoofdlijnen onze controleaanpak en de belangrijkste aangelegenheden die wij tijdens onze controle in overweging hebben genomen. Wij zijn van mening dat de reikwijdte van onze werkzaamheden en de resultaten daarvan een deugdelijke basis vormen voor ons oordeel over de jaarrekening 2018 van de gemeente Tilburg.

De jaarrekening 2018 van de gemeente Tilburg geeft een getrouw en rechtmatig beeld

De jaarrekening 2018 is opgesteld onder verantwoordelijkheid van het college van burgemeester en wethouders van de gemeente Tilburg.

Onze controle is uitgevoerd in overeenstemming met onze opdrachtbevestiging van 30 augustus 2018 en ons auditplan 2018 van 23 november 2018. Bij de jaarrekening 2018 hebben wij gedateerd op 7 mei 2019 separaat van dit accountantsverslag een goedkeurende controleverklaring voor zowel getrouwheid als rechtmatigheid afgegeven.

Wij bespreken onze bevindingen met de auditcommissie

Wij bespreken deze rapportage graag tijdens de bijeenkomst met de auditcommissie op 20 mei 2019 en beantwoorden dan ook uw eventuele vragen. Wij hebben de inhoud van dit accountantsverslag afgestemd met de wethouder Financiën, de directeur Bedrijfsvoering en een vertegenwoordiging van de ambtelijke organisatie.

Graag danken wij u en uw medewerkers voor de medewerking die wij hebben ervaren tijdens onze controle.

Hoogachtend,

Deloitte Accountants B.V.

Was getekend: drs. J.J. Zuidema RA

Inhoudsopgave

Bestuurlijke samenvatting controle 2018	4
Inleiding	9
De financiële positie van uw gemeente	13
Belangrijkste bevindingen uit onze controle	20
Interne beheersing	28
Overige aangelegenheden	33
Bijlagen	36

Bestuurlijke samenvatting controle 2018

Bestuurlijke samenvatting controle 2018

Conclusies jaarrekeningcontrole 2018

Getrouwheid en rechtmatigheid	<ul style="list-style-type: none"> Goedkeurend oordeel voor getrouwheid en rechtmatigheid. Gehanteerde materialiteit voor fouten en onzekerheden bedraagt € 9,0 miljoen respectievelijk € 26,9 miljoen.	Slide 09
Financiële positie	<ul style="list-style-type: none"> Financiële positie ultimo 2018 is licht afgenomen ten opzichte van 2017. Het weerstandsvermogen bedraagt € 156,7 miljoen. Dit weerstandsvermogen is hoger dan de door de gemeente onderkende aanwezige risico's van € 65,3 miljoen.	Slide 13
Interne beheersing	<ul style="list-style-type: none"> Op basis van onze tussentijdse en jaareinde controlewerkzaamheden hebben wij geen significante tekortkomingen geïdentificeerd in de interne beheersingsmaatregelen voor de financiële verslaggeving. Wij kunnen niet (volledig) steunen op de IT-omgeving en hebben daarom extra gegevensgerichte werkzaamheden verricht, waaronder detailcontroles. Wij stellen vast dat ruimte bestaat om de precisie te versterken van de vastleggingen van de interne controles en beheersingsmaatregelen ter afdekking van significante risico's, zoals memoriaalboekingen en de zichtbare naleving van de Europese aanbestedingsrichtlijnen.	Slide 28
Kwaliteit verslaggeving	<ul style="list-style-type: none"> De jaarstukken en de daarbij gehanteerde grondslagen voor waardering en resultaatbepaling voldoen aan de voorschriften voor verslaggeving uit het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV) en zijn consistent toegepast ten opzichte van de begroting 2018 en jaarrekening 2017. De kwaliteit van de toelichtingen en analyses ten opzichte van de begroting kan verder toenemen door hieraan een meer inhoudelijke oorzakenanalyse toe te voegen (waardoor is de afwijking ontstaan en waardoor was de afwijking niet eerder te voorzien c.q. rapporteren?).	Slide 18
Grondexploitatie	<ul style="list-style-type: none"> Wij hebben het proces beoordeeld waarmee het management schattingsposten met betrekking tot grondexploitatie ontwikkelt en wij hebben gegevensgerichte controlewerkzaamheden uitgevoerd. Een en ander in de context van onze verklaring bij de jaarrekening als geheel. Indien nodig hebben wij specialisten ingeschakeld bij het beoordelen van de toepassing van de juiste methodiek, de aannames, de berekeningen en de consistente toepassing van de betrokken modellen en/of de van toepassing zijnde financiële verslaggeving. Wij zijn van mening dat de verslaggevingspraktijken en de toegepaste inschattingen redelijk zijn en consistent zijn gebruikt.	Slide 19

Bestuurlijke samenvatting controle 2018

Conclusies jaarrekeningcontrole 2018

Jeugdzorgkosten

- De jeugdzorgkosten bestaan uit de kosten voor lokale en regionale jeugdzorg. De uitvoering van de regionale jeugdzorg is belegd bij gemeenschappelijke regeling Regio Hart van Brabant. De bijdrage aan de gemeenschappelijke regeling is bepaald op basis van een besluit van het algemeen bestuur. Deze bijdrage is naar verwachting onvoldoende om de jeugdzorgkosten over het boekjaar 2018 te dekken. De Regio Hart van Brabant beschikt niet over voldoende middelen om dit tekort te kunnen dragen. Op basis van de meest recente informatie die de gemeente Tilburg heeft verkregen van Regio Hart van Brabant is een aanvullende voorziening in de jaarrekening 2018 getroffen van circa € 3,1 miljoen.
- Na 2017 is ook in 2018 een toename in de jeugdzorgkosten waarneembaar wat leidt tot een fors tekort. Deze tekorten dekt uw gemeente vooralsnog met incidentele middelen, terwijl de last een structureel karakter lijkt aan te nemen. Wij adviseren uw college te analyseren in hoeverre het reëel is te verwachten dat de reeds ingezette alsook nog vorm te geven maatregelen leiden tot de gewenste afname. Anders ontkomt u er niet aan om structureel middelen vrij te maken om de verwachte tekorten te dekken.

[Slide 24](#)

Belangrijkste actiepunten voor boekjaar 2019

PGB-bestedingen	<ul style="list-style-type: none"> • Het ontbreken van voldoende en geschikte controle-informatie over de prestatielevering (getrouwheid) voor de verantwoorde PGB-bestedingen leidt tot een onzekerheid in onze controle van € 16,8 miljoen. • Uw college is voornemens de interne controle op prestatielevering (getrouwheid) en rechtmatige besteding persoonsgebonden budgetten (PGB's) nader vorm te geven om de onzekerheden op (korte) termijn weg te nemen.	Slide 23
EU-aanbesteding	<ul style="list-style-type: none"> • Uit de uitgevoerde controlewerkzaamheden op de naleving van de Europese aanbestedingsrichtlijnen is een aantal afwijkingen gebleken bij de aanbesteding van de verwerking van bouw- en reststoffen voor een totaal aan uitgaven in 2018 van circa € 1,3 miljoen. • De omvang van de fout inzake de naleving van de Europese aanbestedingsrichtlijnen is lager dan vorig jaar (2017: € 2,1 miljoen). Tegelijk constateren wij dat de procedures die de naleving van deze richtlijnen moeten borgen aanscherping behoeven, zodat het bijvoorbeeld procedureel niet mogelijk is om buitenom de mantelovereenkomsten personeel in te huren. Daarnaast vragen wij aandacht voor adequate dossiervorming inclusief motivatie en onderbouwing voor de gemaakte afwegingen en uiteindelijke keuze voor de te volgen aanbestedingsprocedure.	Slide 23
Verbouwing stadskantoren	<ul style="list-style-type: none"> • In januari 2019 heeft u als raad besloten over het toekennen van extra middelen voor de realisatie van nieuwe stadskantoren. Wij adviseren u deze ontwikkelingen te blijven monitoren.	Slide 28
Memoriaalboekingen	<ul style="list-style-type: none"> • Memoriaalboekingen zijn (correctie)boekingen die niet via de reguliere boekingsgang plaatsvinden. Deze boekingen zijn daarom in opzet meer risicovol. Bij de accountantscontrole besteden wij specifiek en extra aandacht aan deze boekingen. In het accountantsverslag 2017 en de managementletter 2018 hebben wij opgemerkt dat uw gemeente door de huidige opzet en inrichting van de financiële administratie veel memoriaalboekingen maakt, wat de transparantie van de boekingsgang en het inzicht in de feitelijke boekingen niet ten goede komt. Mede naar aanleiding hiervan zijn in 2019 nieuwe dagboeken ingericht waarop de 'reguliere' memoriaalboekingen plaatsvinden, zoals de salarissen en afschrijvingen. Het inzicht in de memoriaalboekingen is hiermee verbeterd. Wij geven in overweging om het nut en de noodzaak van de huidige boekingsgang en specifiek het gebruik van memoriaalboekingen te heroverwegen om zo de systematiek van boekingen en daarmee onder andere de analyse van de (memoriaal)boekingen verder te vereenvoudigen. • Daarnaast hebben wij geconstateerd dat het ontbreekt aan een sluitende interne beheersmaatregel om de rechtmatige autorisatie en het daarbij toepassen van het '4 ogen principe' volledig te waarborgen. Wij adviseren uw college hierin te voorzien.	Slide 29

LOCH

Inleiding

Inleiding

Onze belangrijkste bevindingen

Wij hebben een goedkeurende controleverklaring bij de jaarrekening 2018 verstrekt

De controle van de jaarrekening is afgerond. De na onze controle resterende fouten en onzekerheden blijven binnen onze materialiteit en hebben daardoor geen invloed op de strekking van ons oordeel.

Wij hebben daarom separaat van dit accountantsverslag op 7 mei 2019 een goedkeurende controleverklaring voor zowel getrouwheid als rechtmatigheid verstrekt.

Geen resterende controleverschillen geïdentificeerd met betrekking tot het vermogen en het resultaat

Wij hebben tijdens onze controle enkele fouten in de concept jaarrekening geconstateerd, welke zijn gecorrigeerd in de definitieve jaarrekening. Hierna resteren geen afwijkingen die van invloed zijn op het vermogen of resultaat van de gemeente.

Geen resterende controleverschillen geïdentificeerd met betrekking tot rechtmatigheid, met uitzondering van de naleving van de Europese aanbestedingsrichtlijnen en PGB's

De in de jaarrekening verantwoorde baten, lasten en balans-mutaties over 2018 zijn in alle van materieel belang zijnde aspecten rechtmatig tot stand gekomen in overeenstemming met de begroting en met de in de relevante wet- en regelgeving opgenomen bepalingen, zoals opgenomen in het controleprotocol inclusief normenkader 2018 zoals dit op 24 september 2018 door de auditcommissie is vastgesteld.

Uit de uitgevoerde controlewerkzaamheden op de naleving van de Europese aanbestedingsrichtlijnen blijken afwijkingen van deze regels (= onrechtmatigheden) voor een totaalbedrag van circa € 1,3 miljoen. De onrechtmatigheden blijven binnen de goedkeuringstolerantie en hebben daarom geen impact op de strekking van onze controleverklaring.

De begrotingsoverschrijdingen zijn in de jaarrekening voldoende toegelicht en wegen niet mee in ons oordeel.

Er is behoudens de hiervoor genoemde afwijkingen van de Europese aanbestedingsregels geen sprake van andere resterende controleverschillen (feitelijke afwijkingen) ten aanzien van rechtmatigheid.

Wij zijn voornemens een goedkeurende controleverklaring bij de jaarrekening 2018 te verstrekken.

De aanbestedingsfout van € 1,3 miljoen valt binnen de goedkeuringstolerantie voor fouten van € 9,0 miljoen en heeft daarom geen invloed op de strekking van de controleverklaring.

De onzekerheid van € 16,8 miljoen van de PGB-bestedingen (zoals vermeld op de volgende bladzijde) valt binnen de goedkeuringstolerantie voor onzekerheden van € 26,9 miljoen en heeft daarom ook geen invloed op de strekking van de controleverklaring.

Onzekerheden in de PGB-bestedingen

De PGB-bestedingen zijn door uw gemeente (verplicht) belegd bij de Sociale Verzekeringsbank (SVB). De accountant van de SVB heeft vanwege rechtmatigheidsafwijkingen een controleverklaring met beperking bij de verantwoordingen 2018 verstrekt.

Het ontbreken van voldoende en geschikte controle-informatie over de prestatielevering (getrouwheid) voor de verantwoorde PGB-bestedingen in de jaarrekening 2018 leidt tot een onzekerheid in onze controle voor de getrouwheid en de rechtmatigheid van in totaal € 16,8 miljoen. Deze onzekerheid valt binnen de goedkeuringstolerantie voor onzekerheden van € 26,9 miljoen, en heeft daarom geen invloed op de strekking van de controleverklaring bij de jaarrekening 2018.

Het (verplichte) overzicht van controleverschillen groter dan de rapportagetolerantie ad € 0,9 miljoen treft u aan in de bijlagen A1 en A2 van deze rapportage.

Geen resterende controleverschillen met betrekking tot SiSa

Wij hebben geen controleverschillen (fouten en/of onzekerheden) in de verantwoorde informatie in de SiSa-bijlage 2018 geconstateerd.

Geen resterende controleverschillen met betrekking tot de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector (WNT)

Wij hebben tijdens onze controle van de WNT-verantwoording geen afwijkingen geïdentificeerd welke groter zijn dan onze rapporteringsdrempel en die niet zijn gecorrigeerd in de definitieve jaarrekening.

Onze opdracht is ongewijzigd uitgevoerd

Met de opdrachtbevestiging van 30 augustus 2018 heeft u ons opdracht gegeven tot het controleren van de jaarrekening 2018. Naast de opdrachtbevestiging zijn bepalend (geweest) voor onze controle:

- Het Besluit accountantscontrole decentrale overheden (Bado).
- De Controleverordening gemeente Tilburg (op grond van artikel 213 van de Gemeentewet).
- Het door de auditcommissie op 24 september 2018 vastgestelde controleprotocol inclusief normenkader 2018.

De reikwijdte van onze controle staat omschreven in de opdrachtbevestiging en is nader omschreven in het auditplan. Er is gedurende het verloop van de controle op geen enkele wijze sprake geweest van een beperking of wijziging in de reikwijdte van onze controle. Wij achten de reikwijdte van onze controle voor 2018 voldoende voor de doelstelling van onze controle.

Wij zijn onafhankelijk van de gemeente Tilburg

Ons zijn geen relaties bekend tussen Deloitte Accountants B.V. en haar zuster- en/of dochterondernemingen of de memberfirms van Deloitte Touche Tohmatsu Limited en hun respectievelijke zuster- en/of dochterondernemingen en de gemeente, die naar ons professionele oordeel mogelijk van invloed kunnen zijn op onze onafhankelijkheid.

Onze volledige onafhankelijkheidsbevestiging is te vinden in bijlage C bij deze rapportage.

Er zijn geen belangrijke wijzigingen in de verslaggevingsregels

Significante verslaggevingsgrondslagen en de toepassing hiervan zijn zeer belangrijk voor de presentatie van de financiële positie en de resultaten van de gemeente. Daarnaast vereisen zij van het management het toepassen van oordeelsvorming ten aanzien van moeilijke, subjectieve en complexe posities, vaak vanwege de noodzaak om inschattingen te moeten maken over het effect van zaken die inherent onzeker zijn.

De belangrijkste verslaggevingsgrondslagen van de gemeente zijn uiteengezet in de toelichting in de jaarrekening 2018.

Wij hebben het door het management toegepaste proces voor de totstandkoming van de jaarrekening geëvalueerd en hebben gegevensgerichte controlewerkzaamheden uitgevoerd. Indien nodig, hebben wij specialisten betrokken bij het beoordelen van de toepassing van de juiste methodiek, de aannames, de berekeningen en de consistente toepassing van de betrokken modellen en/of de van toepassing zijnde financiële verslaggeving. Wij zijn van mening dat de verslaggevingspraktijken en de toegepaste inschattingen redelijk zijn en consistent worden gebruikt.

Wij hebben de jaarrekeningcontrole 2018 uitgevoerd met inachtneming van de volgende toleranties, zoals opgenomen in het door de auditcommissie vastgestelde controleprotocol:

- Voor fouten bedraagt de tolerantie 1% van het totaal van de lasten inclusief toevoegingen aan de reserves: **€ 9,0 miljoen.**
- Voor onzekerheden bedraagt de tolerantie 3% van het totaal van de lasten inclusief toevoegingen aan de reserves: **€ 26,9 miljoen.**

Als rapportagetolerantie voor fouten en onzekerheden geldt een percentage van 1% van het totaal van de lasten inclusief toevoegingen aan de reserves: **€ 0,9 miljoen.**

De financiële positie van uw gemeente

De financiële positie van uw gemeente

In dit hoofdstuk geven wij op hoofdlijnen een samenvatting van de ontwikkelingen in het vermogen en het resultaat van uw gemeente

De vermogenspositie van uw gemeente is ten opzichte van 2017

Het BBV, de verslaggevingsregels voor gemeenten, maakt een duidelijk en expliciet onderscheid tussen resultaatbepaling en -bestemming. Alle baten en lasten dienen via het overzicht van baten en lasten in de jaarrekening te lopen. Gemeenten mogen geen baten of lasten rechtstreeks in het eigen vermogen muteren.

De mutaties in het eigen vermogen vinden plaats door middel van de resultaatbestemming. Het gerealiseerde totaalsaldo van baten en lasten 2018 bedraagt € 20,7 miljoen nadelig. Per saldo is tussentijds € 33,8 miljoen aan de reserves onttrokken, zodat het uiteindelijk gerealiseerde resultaat over 2018 circa € 13,1 miljoen voordelig bedraagt. Dit resultaat is afzonderlijk vermeld onder het eigen vermogen in de balans.

De omvang van het eigen vermogen bedraagt ultimo 2018 circa 75% van het balanstotaal (2017: circa 82% van het balanstotaal). In het hiernavolgende overzicht hebben wij de ontwikkeling van het eigen vermogen opgenomen.

Eigen vermogen (in € 1.000)	2018	2017	2016	2015
Eigen vermogen per 1 januari	881,3	884,9	851,2	817,2
Tussentijdse resultaatbestemming	-/- 33,8	-/- 10,9	10,1	-/- 1,6
Gerealiseerd resultaat	13,1	7,2	23,6	35,6
Gerealiseerde totaalsaldo baten en lasten	-/- 20,7	-/- 3,6	33,7	34,0
Eigen vermogen per 31 december	860,6	881,3	884,9	851,2

Saldo baten en lasten

Het feitelijke saldo van baten en lasten in een jaar is weergegeven als het gerealiseerde totaalsaldo van baten en lasten. Daarnaast kent de gemeente ook het gerealiseerde resultaat. Dit is het gerealiseerde totaalsaldo van baten en lasten plus of min de tussentijdse resultaatbestemmingen. Deze bestemmingen bestaan uit de in de loop van het jaar gedane onttrekkingen uit reserves minus de tussentijdse stortingen in de reserves. De stortingen in dan wel onttrekkingen aan reserves vinden plaats op basis van door de gemeenteraad genomen besluiten. Het gerealiseerde resultaat is dus mede het gevolg van de politieke besluitvorming.

Exploitatieresultaat (x € 1 miljoen)

Totale baten	764,2	
Totale lasten	-/- 784,9	
Gerealiseerd saldo van baten en lasten		-/- 20,7
Af: stortingen in reserves	-/- 111,5	
Bij: onttrekkingen aan reserves	145,3	
Saldo mutaties reserves		33,8
Gerealiseerd resultaat		13,1

De exploitatie over 2018 laat een nadelig gerealiseerd saldo van baten en lasten van € 20,7 miljoen zien, ten opzichte van een begroot nadelig saldo van € 91,9 miljoen. Dit is een voordeel van € 71,2 miljoen. Hier staat ten opzichte van de begroting een nadeel op de mutaties in reserves tegenover van € 60,8 miljoen. Per saldo is sprake van een voordeel ten opzichte van de begroting 2018 van € 10,4 miljoen.

In paragraaf '5.4 Analyse resultaat op hoofdlijnen' van de jaarrekening 2018 is op hoofdlijnen een verklaring gegeven voor de afwijkingen ten opzichte van de begroting 2018 na wijziging, rekening houdend met het bij de Tussenrapportage 2018 verwachte voordelig resultaat van € 2,7 miljoen.

De belangrijkste verschillen ten opzichte van de bijgestelde begroting betreffen:

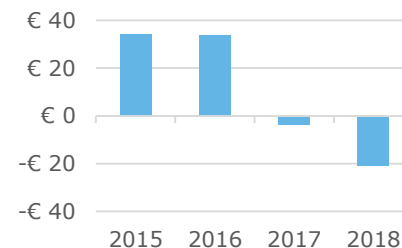
- Voordeel uitvoering BUIG: € 1,5 miljoen.
- Voordeel uitvoering Wmo: € 2,6 miljoen.
- Nadeel hogere kosten jeugdhulp: € 6,5 miljoen.

- Voordeel hogere opbrengst bouwleges: € 2,5 miljoen.
- Voordeel vrijval egalisatiereserve 3D: € 1,8 miljoen.
- Nadeel storting voorziening Chrom 6: € 3,9 miljoen.
- Voordeel vrijval stelpost rentewijziging: € 1,4 miljoen.
- Nadeel lagere algemene uitkering: € 4,4 miljoen.
- Voordeel door onderuitputting diverse budgetten: € 8,7 miljoen.

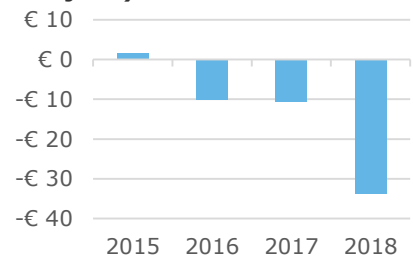
Voor een meer gedetailleerd overzicht van en een nadere toelichting op de afwijkingen ten opzichte van de begroting verwijzen wij u naar de toelichtingen per programma, onderdeel 'Wat heeft het gekost', zoals opgenomen in de programmaverantwoording in uw jaarstukken 2018.

In het hoofdstuk 'Belangrijkste bevindingen uit onze controle' van het accountantsverslag gaan wij nader in op de verschillen tussen de begrote en werkelijke lasten in het kader van begrotingsrechtmatigheid.

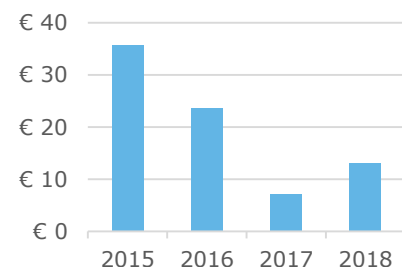
Saldo baten en lasten (in miljoen)

Mutaties in reserves (in miljoen)

Gerealiseerd resultaat (in miljoen)

Uw weerstandsvermogen is afgenomen

Het weerstandsvermogen betreft de relatie tussen de beschikbare weerstandscapaciteit en de benodigde weerstandscapaciteit vanwege ingeschatte risico's.

De door uw gemeente berekende beschikbare weerstandscapaciteit (voor de samenstelling hiervan verwijzen wij naar paragraaf 4.5

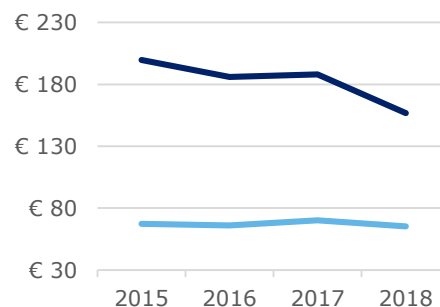
Weerstandsvermogen en risicobeheersing in uw jaarverslag 2018) bedraagt € 156,7 miljoen (2017: € 188,2 miljoen). Er is dus sprake van een daling van circa 17% van de beschikbare weerstandscapaciteit in 2018 ten opzichte van 2017. Deze daling komt vooral door het inzetten van de Reserve Grootchalige investeringswerken (circa € 20 miljoen) en de Algemene Bedrijfsreserve Grondexploitatie (circa € 10 miljoen).

De inventarisatie van de risico's die in paragraaf 4.5 Weerstandsvermogen en risicobeheersing van het jaarverslag is opgenomen, geeft een indicatie van de financiële omvang van de belangrijkste (specifieke) risico's, inclusief een kans inschatting van het zich voordoen van het geïdentificeerde risico, om zo de benodigde weerstandscapaciteit te kunnen bepalen. Daarbij heeft het college een doorlopend inzicht gegeven in de grootste risico's (qua financiële impact en kans) voor uw gemeente, en is vermeld welke risico's zijn verdwenen en/of nieuw zijn geïdentificeerd. Ook is een inhoudelijke toelichting gegeven op nieuw gedefinieerde en gewijzigde risico's in de top van de grootste risico's.

Hieruit volgt een gekwantificeerd bedrag aan benodigde weerstandscapaciteit van afgerond € 65,3 miljoen (2017: € 70,1 miljoen). Ten opzichte van 2017 is zodoende sprake van een daling van de gekwantificeerde risico's met per saldo € 4,8 miljoen.

De afname van de beschikbare weerstandscapaciteit met circa € 31,5 miljoen en de afname van de benodigde weerstandscapaciteit met circa € 4,8 miljoen leiden er per saldo toe dat de ratio van het weerstandsvermogen per eind 2018 gedaald is ten opzichte van 2017, maar nog steeds voldoende is gelet op de door het college onderkende risico's. Wel zien wij dat het weerstandsvermogen steeds meer onder druk komt te staan door de oplopende tekorten in het sociaal domein. De ontwikkeling van de beschikbare en benodigde weerstandscapaciteit in de afgelopen jaren is als volgt weer te geven:

Weerstandscapaciteit (in miljoen)

Beschikbare weerstandscapaciteit

Benodigde weerstandscapaciteit

Voor meer gedetailleerde informatie over (de ontwikkeling van) uw weerstandspositie verwijzen wij u naar paragraaf 4.5 Weerstandsvermogen en risicobeheersing in uw jaarverslag 2018.

Belangrijkste bevindingen uit onze controle

Belangrijkste bevindingen uit onze controle

Algemeen

De grondslagen van de jaarrekening zijn aanvaardbaar

De belangrijkste verslaggevingsgrondslagen van uw gemeente zijn uiteengezet in de grondslagen voor waardering en resultaatbepaling zoals opgenomen in de jaarrekening 2018. Wij hebben het door het college en de directie toegepaste proces met betrekking tot significante verslaggevingsaspecten geëvalueerd en hebben gegevensgerichte controlewerkzaamheden uitgevoerd. Waar nodig hebben wij specialisten betrokken bij het beoordelen van de toepassing van de juiste methodiek, aannames, berekeningen en consistente toepassing van de betrokken modellen en/of de van toepassing zijnde financiële verslaggevingsvoorschriften.

Het jaarverslag is verenigbaar met de jaarrekening

De jaarstukken 2018 van uw gemeente bestaan uit:

- Het jaarverslag 2018 (programmaverantwoording en verplichte paragrafen).
- De jaarrekening 2018 (balans met toelichting, overzicht van baten en lasten in de jaarrekening met toelichting en de SiSa-bijlage).

In de programmaverantwoording (onderdeel "programma's") van het jaarverslag dient informatie te worden opgenomen met betrekking tot de vragen: wat hebben wij gedaan, wat hebben wij bereikt en wat heeft het gekost? De programmaverantwoording vormt samen met de verplicht voorgeschreven paragrafen (over o.a. weerstandsvermogen, bedrijfsvoering, etc.) het jaarverslag.

Op basis van Nederlandse wetgeving en de Nadere Voorschriften Controle- en Overige Standaarden (NVCOS) 720 is de accountant verplicht bepaalde werkzaamheden uit te voeren met betrekking tot het jaarverslag en de andere informatie die in de jaarstukken is opgenomen. Als onderdeel van dit vereiste hebben wij de volgende werkzaamheden uitgevoerd:

- Wij hebben vastgesteld dat het jaarverslag de vereiste informatie bevat op basis van artikel 24 lid 2, artikel 25 en artikel 26 BBV.
- Wij hebben, voor zover wij kunnen beoordelen, vastgesteld dat de verklaringen van het college van burgemeester en wethouders in het jaarverslag en de andere informatie zoals opgenomen in de jaarstukken verenigbaar zijn met de beweringen en verklaringen die in de jaarrekening zijn opgenomen.
- Wij hebben vastgesteld dat de verklaringen in het jaarverslag overeenstemmen met de resultaten van de uitgevoerde controlewerkzaamheden.

Evaluatie van de belangrijkste inschattingen van het management

Uw gemeente heeft voorzieningen gevormd voor verliezen, risico's of verplichtingen die hun oorsprong vinden in het huidige boekjaar of eerdere boekjaren, maar waarvan de (verwachte) uitgaven in de toekomst liggen.

Binnen de voorzieningen maakt u conform het BBV onderscheid naar voorzieningen voor 'verplichtingen, verliezen en risico's', ter 'egalisering van kosten' ('groot onderhoud'), en 'voor middelen van derden waarvan de bestemming gebonden is'.

Tijdens onze controle hebben wij geen tegenstrijdigheden tussen het jaarverslag en de jaarrekening geconstateerd.

Het jaarverslag en de jaarrekening zijn met elkaar verenigbaar.

Vooraf de voorzieningen voor verplichtingen, verliezen en risico's en de voorzieningen ter egaliseren van kosten zijn naar hun aard gebaseerd op veronderstellingen en schattingen van het management en het college.

Zij schatten op basis van hun kennis van de gemeente en haar omgeving in wat het effect van de te voorzien risico's, verplichtingen en kosten zal zijn in de komende jaren en wat de omvang van de voorziening moet zijn.

Wij hebben voor deze gebieden het proces beoordeeld waarmee het management schattingsposten ontwikkelt, en hebben gegevensgerichte controlewerkzaamheden uitgevoerd. Een en ander in de context van onze verklaring bij de jaarrekening als geheel en niet bedoeld om ons een oordeel te vormen over individuele schattingsposten. Indien nodig hebben wij specialisten ingeschakeld (bijv. taxateurs en belastingsspecialisten) bij het beoordelen van de toepassing van de juiste methodiek, de aannames, de berekeningen en de consistente toepassing van de betrokken modellen en/of de van toepassing zijnde financiële verslaggeving. Wij zijn van mening dat de verslaggevingspraktijken en de toegepaste inschattingen redelijk zijn en consistent worden gebruikt.

Grondexploitaties

De grondexploitaties zijn geactualiseerd

De veruit grootste balanspost met betrekking tot de onderhanden projecten betreft de post 'voorraden' (grondexploitaties). De risico's voor de grondexploitaties zijn in essentie terug te brengen tot 3 P's:

- **Planning:** is de tijdsplanning van de projecten afgestemd op de (on)mogelijkheden in de markt? Immers, de marktbehoefte bepaalt welke projecten op welk moment te realiseren zijn.
- **Programmering:** in de afgelopen jaren hebben economische ontwikkelingen geleid tot belangrijke wijzigingen in vooral de woningbehoefte. Is er een kritische analyse gemaakt van de 'mix' van woningen (huur, koop, vrije kavels, appartementen, etc.) binnen de projecten in relatie tot de huidige marktvraag?
- **Prijs:** de verkoopprijzen van woningen en dus van grond hebben langere tijd onder druk gestaan. Is afgewogen welke prijzen kunnen worden gehandhaafd, rekening houdend met het risico dat gronden later of in het geheel niet worden afgenomen?

De 3 P's vormen de basis voor de actualisatie van de grondexploitaties zoals opgenomen in de jaarrekening 2018 en vermeld in de paragraaf 'Grondbeleid' van het jaarverslag 2018.

Bij onze beoordeling van de door de gemeente gehanteerde veronderstellingen voor actualisatie van de grondexploitaties, zijnde vooral de uitgangspunten voor de planning (fasering), de programmering, het prijsbeleid, maar ook de parameters voor kosten- en opbrengstenstijgingen en de gehanteerde rekenrente (renteomslagmethode), hebben wij het volgende in overweging genomen:

- Of de afzonderlijke veronderstellingen redelijk lijken, onderling afhankelijk en intern consistent zijn, en of ze redelijk lijken wanneer ze collectief of in samenhang met andere veronderstellingen worden beschouwd.
- Of de veronderstellingen in de markt de waarneembare veronderstellingen op passende wijze weerspiegelen; met andere woorden: is er consistentie met de algemene economische omgeving en de economische omstandigheden in/bij de gemeente?
- Of de veronderstellingen aansluiten op de (vastgestelde) plannen (besluiten) van de raad.
- Of de veronderstellingen consistent zijn met de ervaringscijfers van de gemeente (met andere woorden: is historische informatie representatief voor toekomstige situaties?).

Wij hebben voor deze gebieden het proces beoordeeld waarmee het management schattingsposten ontwikkelt, en hebben gegevensgerichte controlewerkzaamheden uitgevoerd, een en ander in de context van onze verklaring bij de jaarrekening als geheel.

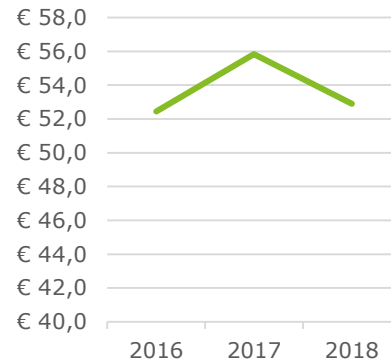
Wij hebben specialisten ingeschakeld bij het beoordelen van de toepassing van de juiste methodiek, de aannames, de berekeningen en de consistente toepassing van de betrokken modellen en/of de van toepassing zijnde financiële verslaggeving. Een en ander in de context van onze verklaring bij de jaarrekening als geheel en niet om ons een afzonderlijk oordeel te vormen over de grondexploitatie.

Wij zijn van mening dat de verslaggevingspraktijken en de toegepaste inschattingen redelijk zijn en consistent worden gebruikt.

De grondexploitaties zijn door de organisatie voor de jaarrekening 2018 opnieuw doorgerekend (geactualiseerd). Waar nodig zijn de verwachtingen bijgesteld, waarmee tevens is beoordeeld of het onderhanden werk in de jaarrekening op een juiste wijze is gewaardeerd en of er mogelijk een (aanvullende) verliesvoorziening moet worden getroffen.

Ultimo 2018 is op basis hiervan € 52,9 miljoen opgenomen in de voorziening negatieve plannen (2017: € 55,8 miljoen), om de naar verwachting niet meer met verkopen goed te maken kosten te dekken. De ontwikkeling van de voorziening ter dekking van 'negatieve plannen' (verliezen) in de afgelopen jaren is als volgt weer te geven:

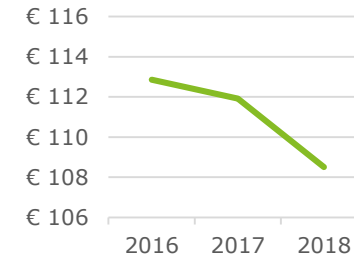
Voorziening grondbedrijf (in miljoen)

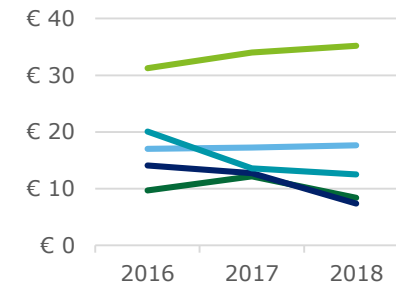
Voor een nadere onderbouwing van de hoogte van de voorziening verwijzen wij u naar de paragraaf 'Grondbeleid' (paragraaf 4.2 van het jaarverslag 2018), waar het college de belangrijkste complexen en de daarmee gepaard gaande risico's heeft toegelicht.

De ontwikkeling in de boekwaarde van de totale grondexploitatie alsook de qua omvang belangrijkste projecten is als volgt weer te geven:

Totaal grexen (boekwaarde in miljoen)

Belangrijkste projecten (boekwaarde in miljoen)

Spoorzone

T58

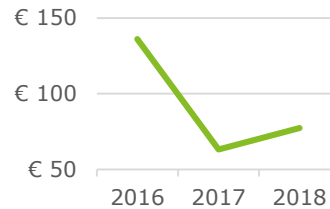
Zwaluwenbunders

Stadsrand Dalem

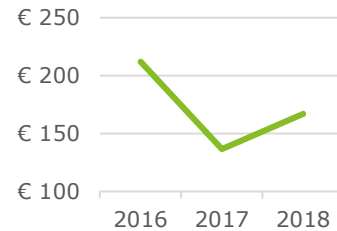
Vossenberg West

Uit de figuren hieronder blijkt een toename van de nog te maken kosten en te realiseren opbrengsten, onder andere door het in exploitatie nemen van het project Wijckervoort. In totaliteit verwacht het college een nadelig resultaat van circa € 28,8 miljoen op nominale waarde (2017: € 29,3 miljoen nadelig). De lichte verbetering van het verwachte resultaat komt vooral door het afsluiten in 2018 van het project Heyhoef (verwacht resultaat ultimo 2017: € 6 miljoen nadelig) en het in 2018 in exploitatie nemen van het project Wijckervoort (verwacht resultaat ultimo 2018: € 5 miljoen voordelig).

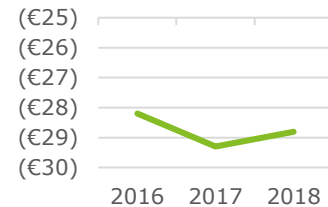
Nog te maken kosten (in miljoen)

Te realiseren opbrengsten (in miljoen)

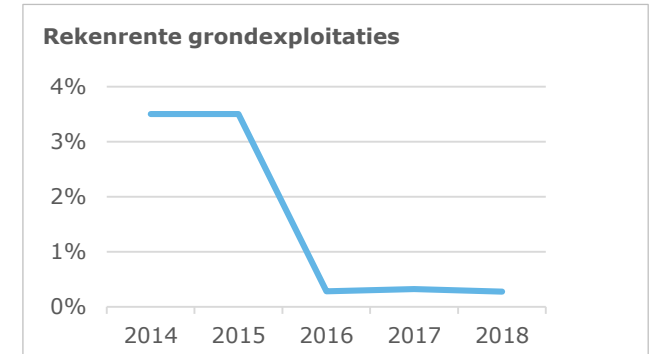

Resultaat (nominale waarde in miljoen)

De rekenrente voor actualisatie grondexploitaties

De bij de actualisatie van de grondexploitaties gehanteerde rekenrente is berekend op basis van de voorschriften van de Commissie BBV en heeft zich over de afgelopen jaren als volgt ontwikkeld:

Op grond van de BBV-voorschriften geldt voor de komende jaren een bandbreedte van 0,5% ten opzichte van de voor 2018 gehanteerde rente (0,275%), waarbinnen bijstelling niet verplicht hoeft plaats te vinden.

Overige bevindingen

Aankoop en waardering Emmapassage

Eind 2018 heeft de gemeente Tilburg - in overeenstemming met het raadsbesluit van 8 februari 2018, waarbij een krediet van € 8,4 miljoen beschikbaar is gesteld – de parkeergarage Emmapassage aangekocht.

Binnen de aankoop is feitelijk een drietal 'deeltransacties' te onderscheiden, namelijk:

- De verwerving van een opstalrecht om een parkeergarage te mogen houden en exploiteren op grond die in eigendom is van Wereldhave.
- De aankoop van de huidige parkeergarage in de staat ultimo 2018.
- Een investeringsafpraak waarbij Wereldhave een aantal overeengekomen verbouwingswerkzaamheden uitvoert, inclusief de realisatie van een extra parkeerplaatsen.

Door de deeltransacties is sprake van een juridisch complexe overeenkomst en verwervingsakte. Om die reden hebben wij bij onze controle een juridisch adviseur ingeschakeld bij de controle van de aankoop van de parkeergarage en verwerking ervan in de jaarrekening. Wij hebben daarbij vastgesteld dat de investering en waardering in de jaarrekening 2018 binnen het genoemde raadsbesluit passen.

Wij onderkennen voor 2019 nog 2 aandachtspunten:

- Voor de waardering en afschrijving van de huidige parkeergarage en de verbouwingswerkzaamheden moet de organisatie bepalen en onderbouwen welke levensduur en daarmee afschrijvingstermijn reëel is. Op het opstalrecht vindt geen afschrijving plaats, aangezien dit eeuwigdurend recht in principe zijn waarde behoudt (vergelijkbaar met gronden).
- Het opstalrecht is gevestigd op de percelen die behoren bij de parkeergarage na de verbouwing. De organisatie moet nog een analyse maken in hoeverre zij het opstalrecht dient uit te breiden met (een deel van) de gronden van de bestaande parkeergarage.

EU-aanbestedingen

Opdrachten boven een jaarlijks door de Europese Commissie vast te stellen drempelwaarde, moeten Europees worden aanbesteed. In het kader van de jaarrekeningcontrole is intern een uitgebreide crediteurenanalyse uitgevoerd, waarbij de organisatie op basis van de onderliggende contracten, in voorgaande jaren uitgevoerde controles en bij interne juristen ingewonnen adviezen is getoetst of over 2018 de Europese aanbestedingsrichtlijnen zijn nageleefd. Op basis van onze werkzaamheden - waarbij wij gebruik hebben gemaakt van de interne analyses en daarbij verzamelde documentatie - concluderen wij dat over 2018 sprake is van een aantal afwijkingen van de Europese aanbestedingsrichtlijnen voor een bedrag van circa € 1,3 miljoen.

De afwijking betreft het ontbreken van Europees aanbesteden van de verwerking van bouw- en reststoffen. Wel hebben wij vastgesteld dat in dit geval sprake is geweest van een meervoudige onderhandse aanbesteding.

Het is belangrijk -gezien het repeterende karakter van de aanbestedingsfouten - de bestaande procedures alsook afspraken voor dossiervorming en het inschakelen interne expertise te evalueren en waar nodig verder aan te scherpen, zodat de rechtmatigheid structureel is geborgd.

Sociaal domein/PGB-bestedingen

De PGB-bestedingen zijn (verplicht) belegd bij de Sociale Verzekeringsbank (SVB). De accountant van de SVB heeft een controleverklaring met beperking bij de PGB-verantwoordingen 2018 verstrekt. Het ontbreken van voldoende en geschikte controle-informatie over de prestatielevering (getrouwheid) voor de verantwoorde PGB-bestedingen in de jaarrekening 2018, alsook de geconstateerde rechtmatigheidsafwijkingen, leiden tot een onzekerheid in onze controle voor de getrouwheid en rechtmatigheid van in totaal € 16,8 miljoen.

Wij adviseren u voor de vaststelling van de getrouwheid (inclusief prestatielevering) en de rechtmatigheid van de PGB-bestedingen 2019 een toereikende interne controle op te zetten en uit te voeren, om voor de jaarrekening 2019 de onzekerheden zoveel mogelijk weg te nemen.

Sociaal domein/Jeugdzorgkosten

De jeugdzorgkosten bestaan uit de kosten voor de lokale en regionale jeugdzorg. De uitvoering van de regionale jeugdzorg is belegd bij gemeenschappelijke regeling Regio Hart van Brabant. De bijdrage aan de gemeenschappelijke regeling is bepaald op basis van een besluit door het algemeen bestuur van de gemeenschappelijke regeling. De bijdrage is naar verwachting onvoldoende om de jeugdzorgkosten over het boekjaar 2018 te dekken. Omdat Regio Hart van Brabant niet beschikt over voldoende eigen vermogen om dit tekort te dragen en er tevens een besluit door het algemeen bestuur is genomen om tekorten af te rekenen met de deelnemende gemeenten, heeft de gemeente Tilburg - naast de vastgestelde bijdrage voor 2018 - een voorziening gevormd voor het te verwachten tekort in Regio Hart van Brabant over 2018. Dit heeft geleid tot een voorziening in de jaarrekening 2018 van € 3,1 miljoen.

Na 2017 is ook in 2018 sprake van een toename in de jeugdzorgkosten, terwijl tegelijk de hiervoor bedoelde rijksbijdragen afnemen. Dit leidt voor de gemeente Tilburg naar verwachting tot een fors tekort. De gemeente dekt deze tekorten voornamelijk met incidentele middelen (waaronder de egaliseringsreserve 3 decentralisaties), terwijl de lasten een structureel karakter lijken te nemen.

Wij adviseren het college daarom te analyseren in hoeverre het reëel is dat reeds ingezette alsook nog vorm te geven maatregelen leiden tot de gewenste afname van het tekort of dat de gemeente structureel middelen moet vrijmaken om de tekorten te dekken.

Begrotingsrechtmatigheid

Begrotingsoverschrijdingen zijn toegelicht in de jaarrekening

Naast de rechtmatige toestand van de baten, lasten en balansmutaties in de jaarrekening 2018 hebben wij ook de begrotingsrechtmatigheid gecontroleerd.

De toe te passen normen voor dit begrotingscriterium zijn gebaseerd op de artikelen 189, 190 en 191 van de Gemeentewet en moeten door de gemeenteraad zelf nader worden ingevuld en geconcretiseerd. Dit gebeurt door middel van de begroting en via de verordening op het financieel beheer ex artikel 212 van de Gemeentewet.

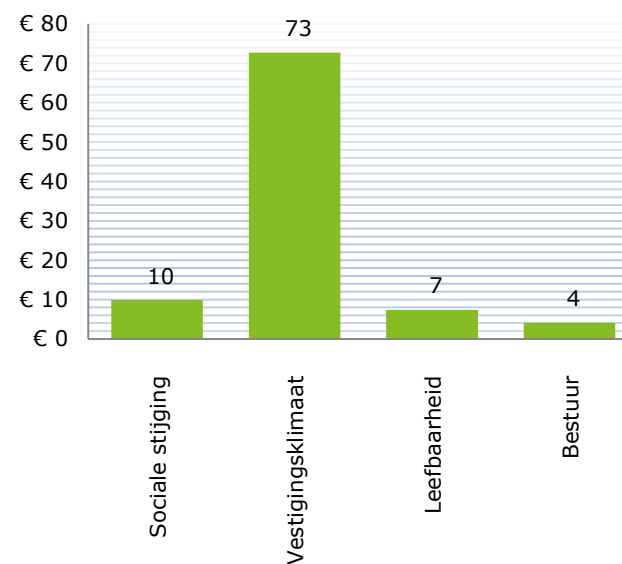
Het systeem van budgetbeheer en -bewaking moet waarborgen dat de baten en lasten binnen de begroting blijven en dat belangrijke wijzigingen of dreigende overschrijdingen tijdig worden gemeld aan de gemeenteraad, zodat deze tijdig (binnen het begrotingsjaar) een besluit kan nemen. Een systeem met onvoldoende waarborgen voor tijdige melding aan de gemeenteraad van budgetoverschrijdingen heeft het risico in zich dat inbreuk wordt gemaakt op het budgetrecht van de raad.

Het begrotingscriterium is verder verfijnd en uitgewerkt in de Kadernota 2018 van de Commissie BBV. Hieruit blijkt dat het overschrijden van de begroting altijd onrechtmatig is, maar niet in alle gevallen meeweegt in het accountantsoordeel. Deze kostenoverschrijdingen moeten dan wel goed herkenbaar in de jaarrekening zijn opgenomen.

In het kader van de begrotingsrechtmatigheid moet de accountant kijken naar de lastenoverschrijdingen per programma. Zoals blijkt uit de hiernaast opgenomen figuur is geen begrotingsoverschrijding op de lasten van de programma's te constateren.

Wij verwijzen voor een inhoudelijke analyse van het onderdeel begrotingsrechtmatigheid naar paragraaf 4.5 Toelichting op het overzicht van baten en lasten zoals opgenomen in de jaarrekening 2018. Hiermee legt uw gemeente verantwoording af over de rechtmatigheid van de lasten over 2018.

Verschil begrote en werkelijke lasten excl. mutaties reserves (in miljoen)

Overige verantwoordings- en rapportageverplichtingen

Wij hebben geen fouten en/of onzekerheden in de SiSa-bijlage 2018 geconstateerd

De procedure die uw gemeente moet naleven bij de aanlevering van de bestanden aan het CBS is ten opzichte van vorig jaar niet wezenlijk gewijzigd. Uw gemeente dient in een vast, voorgeschreven stramien 7 documenten aan het CBS aan te leveren.

Wij hebben de SiSa-bijlage gecontroleerd op basis van de Nota verwachtingen accountantscontrole SiSa 2018. Hierbij evalueren wij de getrouwheid en de rechtmatigheid van de in de SiSa-bijlage verantwoorde gegevens (indicatoren).

Wij willen benadrukken dat u als gemeente zelf verantwoordelijk bent voor de volledigheid van de te verantwoorden indicatoren zoals opgenomen in de SiSa-bijlage. Indien een '0' is ingevuld, zijn wij bij uw organisatie nagegaan of deze '0' terecht is ingevuld. U hebt dit aan ons bevestigd.

De (verplichte) tabel met fouten en onzekerheden wat betreft de specifieke uitkeringen is opgenomen in bijlage B van dit accountantsverslag. Tijdens de controle hebben wij geen financiële fouten of onzekerheden geconstateerd.

Wij hebben geen fouten geconstateerd met betrekking tot de naleving van de Wet Normering topinkomens (WNT)

De Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector (WNT) is met ingang van 2013 van toepassing. Doelstelling van de wet is te verhinderen dat instellingen in de publieke en semipublieke sectoren rechte in staat zijn bovenmatige bezoldigingen toe te kennen.

Voor gemeenten geldt dat de gemeentesecretaris en de griffier als topfunctionaris worden aangemerkt.

De algemene bezoldiging voor een topfunctionaris mag voor 2018 niet meer bedragen dan € 189.000 per jaar.

Daarnaast dienen gemeenten de salarissen openbaar te maken van overige medewerkers (inclusief - wanneer aan bepaalde voorwaarden is voldaan - ingehuurd personeel) die een bezoldiging ontvangen boven deze norm. Ten slotte stelt de WNT een aantal overige eisen, zoals een maximale ontslagvergoeding voor topfunctionarissen van € 75.000.

In 2018 hebben wij geen overschrijdingen van de grensbedragen voor topfunctionarissen en overige medewerkers geconstateerd.

Wij hebben geen fouten geconstateerd met betrekking tot de naleving van de Wet normering bezoldiging top-functionarissen publieke en semipublieke sector (WNT) en/of de publicatieverplichtingen van de WNT.

Frauderisicoanalyse

De beoordeling door het college van burgemeester en wethouders van het risico van materiële fouten in de jaarrekening als gevolg van fraude of van een overtreding van wet- en regelgeving

Het college van burgemeester en wethouders is primair verantwoordelijk voor het voorkomen en ontdekken van fraude en voor de naleving van wet- en regelgeving. Recente ontwikkelingen laten zien dat de handhaving van anticorruptiewetgeving aan globalisering onderhevig is, waardoor ook gemeenten in toenemende mate te maken krijgt met anticorruptieregels.

Als onderdeel van onze controle hebben wij het college verzocht inzicht te geven in de eigen inschatting van het risico dat de jaarrekening een materiële afwijking zou kunnen bevatten als gevolg van fraude of van het overtreden van wet- en regelgeving (corporate compliance), inclusief de aard, omvang en frequentie van deze inschattingen, het proces dat het college en management daarbij hanteren, alsook de communicatie daarover met het personeel en met de auditcommissie. Tijdens deze gesprekken heeft het college aangegeven zich bewust te zijn van frauderisico's, waaronder het belang van corporate compliance en de analyse van corruptievraagstukken. Hierbij heeft het college ook voorbeelden gegeven van de manier waarop het deze beheerst.

Een belangrijke beheersingsmaatregel die het college heeft getroffen is het uitvoeren van periodieke interne controle op de wat betreft omvang en financiële risico's belangrijkste processen. Daarnaast heeft het college begin 2019 de interne frauderisicoanalyse geactualiseerd alsook besproken met en toegelicht aan de auditcommissie. Wij onderschrijven het blijvende belang van beide beheersmaatregelen.

De frauderisicoanalyse voldoet aan de voor het doel eraan te stellen eisen. Het is belangrijk de geactualiseerde frauderisicoanalyse jaarlijks te blijven delen en bespreken met de auditcommissie. Op deze wijze vormt het periodiek actualiseren ervan een zichtbaar en vast onderdeel van de interne beheersingsomgeving inclusief de communicatie hierover met het toezichthoudend orgaan.

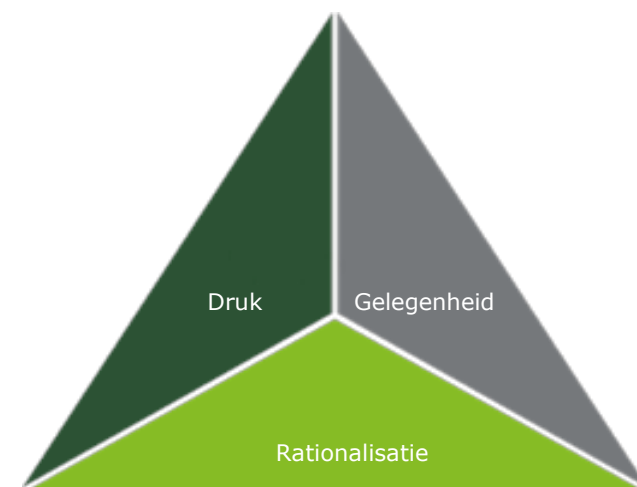
Geen wijzigingen in onze initiële inschatting van het frauderisico en geen aanwijzingen voor fraude

De primaire verantwoordelijkheid voor het voorkomen en detecteren van fraude berust bij het college van burgemeester en wethouders, inclusief het invoeren en onderhouden van interne-beheersingsmaatregelen met betrekking tot de betrouwbaarheid van de financiële verslaggeving, de werking en de efficiency van de bedrijfsvoering en de naleving van de van toepassing zijnde wet- en regelgeving. Als accountant verkrijgen wij een redelijke, maar geen absolute zekerheid dat de jaarrekening als geheel geen afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fraude of fouten.

Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing. Onze controle is uitgevoerd met een hoge maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle fouten en fraudes hebben ontdekt.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen.

Vanuit de frauderisicoanalyse van de gemeente Tilburg en onze controlewerkzaamheden hebben wij geen signalen voor (mogelijke) fraude verkregen.

Interne beheersing

Interne beheersing

De belangrijkste bevindingen voor de interne beheersing vanuit de controle van het boekjaar 2018

Managementletter 2018, toegespitst op de interne (financiële) beheersing

Als onderdeel van de jaarrekeningcontrole hebben wij in het najaar van 2018 een interim-controle uitgevoerd. Deze interim-controle is primair gericht op de opzet, het bestaan en de werking van maatregelen van administratieve organisatie en interne beheersing (AO/IB), voor zover van belang voor onze controle op de betrouwbaarheid en rechtmatigheid van de in de jaarrekening opgenomen gegevens.

De bevindingen naar aanleiding van deze controle hebben wij opgenomen in onze managementletter 2018 aan het college d.d. 5 december 2018. Onderstaand hebben wij in samenvattende vorm onze belangrijkste bevindingen opgenomen.

Wat betreft de in de managementletter 2018 beschreven aandachtspunten voor het opstel- en controleproces van de jaarrekening 2018 vermelden wij dat door ons is vastgesteld dat deze aandachtspunten door de organisatie voldoende zijn opgevolgd. Als voorbeeld noemen wij de toereikende en ten opzichte van voorgaande jaren eerder opgeleverde onderbouwing van de waardering van de grondexploitaties (inclusief position papers). Voor zover de uitkomsten van de opvolging van de aandachtspunten of onze controle hiervan hiertoe aanleiding geven, hebben wij onze bevindingen in dit accountantsverslag bij het betreffende onderwerp verwerkt.

Aandachtspunt auditplan 2018/Verbouwing stadskantoren

Medio januari 2019 heeft u besloten over een aanvullend krediet voor de verbouwing van de stadskantoren. Hoewel u als raad tussentijds bent geïnformeerd over de ontwikkelingen adviseren wij het college in voorkomende gevallen de gemeenteraad hierover eerder te laten besluiten.

Tevens merkten wij in onze managementletter 2018 op dat de verbouwing van Stadskantoor 1 en 2 binnen 1 krediet zijn opgenomen. Deze verbouwingen lopen echter na elkaar en betreffen de ontwikkeling van 2 verschillende, op zichzelf staande panden. Door het samenvoegen van meerdere 'projecten' binnen 1 krediet, ontstaat in totaliteit een qua omvang van de werkzaamheden alsook beschikbare gelden groot krediet. Een strakke monitoring door de gemeenteraad op het gehele krediet is hierdoor onnodig complex gemaakt.

Mede naar aanleiding van deze bevinding en aanbeveling is het krediet eind 2018 in zowel de administratie als de voortgangsrapportages uitgesplitst naar de verschillende deelprojecten c.q. programmaonderdelen.

Memoriaalboekingen

Memoriaalboekingen zijn (correctie)boekingen die niet via de reguliere boekingsgang plaatsvinden. Deze boekingen zijn hierdoor in opzet meer risicovol en daarom besteden wij bij onze controle extra aandacht aan deze boekingen. In ons accountantsverslag 2017 als ook de managementletter 2018 hebben wij het college aandacht gevraagd voor het proces rondom memoriaalboekingen.

Als reactie op onze bevindingen en aanbevelingen heeft de organisatie een nadere analyse van de aard en omvang van de memoriaalboekingen uitgevoerd. Dit heeft ertoe geleid dat met ingang van 2019 aanvullende dagboeken zijn ingericht om zo de puur administratieve memoriaalboekingen (zoals het doorboeken van sub-administraties en het verwerken van afschrijvingen) en de 'zuivere' correctieboekingen administratief te kunnen scheiden c.q. achteraf eenvoudiger in beeld te brengen. Wij onderschrijven het belang en de noodzaak hiervan, omdat dit naar verwachting ten goede komt aan de transparantie van de boekingsgang en het inzicht in de feitelijke memoriaalboekingen.

Daarnaast hebben wij bij de interim-controle geconstateerd dat het ontbreekt aan een sluitende interne beheersmaatregel om de rechtmatige autorisatie van memoriaalboekingen volledig te waarborgen. Een administratief medewerker bereidt een memoriaalboeking voor. Deze komt vervolgens ter accordering bij het bedrijfsbureau, waar een medewerker toetst op de juiste kostencategorie en toereikendheid van de onderliggende stukken.

Als de medewerker de boeking afkeurt omdat deze inhoudelijk niet juist is, dan gaat de boeking terug in het proces naar de opsteller van de boeking. Als sprake is van een administratief onjuiste boeking, dan kan de medewerker bedrijfsbureau de boeking zelf corrigeren. Indien de medewerker de boeking corrigeert, dwingt het systeem niet af dat een andere medewerker van het bedrijfsbureau de boeking moet goedkeuren ('4-ogen principe').

De gemeente heeft ons aangegeven in sterke mate te willen steunen op de logging omtrent deze boekingen en hiervoor mogelijk een verbijzonderde interne controle in te willen richten. Het is in dat geval echter essentieel dat de gemeente hierbij kan steunen op de geautomatiseerde gegevensverwerking en de betrouwbaarheid van de logging is geborgd. Op dit moment is dit nog niet mogelijk. Voor een nadere toelichting hieromtrent verwijzen wij u naar het hoofdstuk "Betrouwbaarheid en continuïteit van de automatiseringsomgeving verdient de nodige aandacht" in dit accountantsverslag.

Wij benadrukken nogmaals het belang van een sluitende beheersmaatregel die waarborgt dat altijd sprake is van goedkeuring voor memoriaalboekingen door 2 personen.

Evaluatie opstel- en controleproces

Bij aanvang van de jaarrekeningcontrole was de concept jaarrekening 2018 met het onderliggende balansdossier grotendeels gereed. Een aantal interne controles alsmede de dossiervorming van posten in de jaarrekening was nog niet (volledig) afgerond, maar is gedurende het controleproces aan ons overlegd (zoals de voorziening Chrom 6, onderbouwing waardering parkeergarage Emmapassage, SiSa-bijlage en het overzicht van incidentele baten en lasten).

Uit onze controle is een aantal bevindingen en voorgestelde tekstuele en cijfermatige correcties voortgekomen. De voor het inzicht van de gebruikers benodigde correcties zijn verwerkt in de definitieve jaarrekening 2018. Naar aanleiding van onze controle merken wij verder het volgende op:

- Voor een optimale bijdrage van de interne controles aan een efficiënte jaarrekeningcontroleproces is het belangrijk bij iedere interne controle een expliciete en zichtbare aansluiting en analyse op te stellen van de gecontroleerde bedragen met de in de jaarrekening opgenomen bedragen.

- De in het opsteldossier opgenomen aansluitingen tussen de jaarrekening en de onderliggende (sub-)administraties c.q. specificaties zijn over het algemeen voldoende. Bij diverse posten ontbrak een volledig en eenduidig toegankelijk onderliggend dossier met bijhorende documentatie (zoals de voorzieningen en overlopende passiva).
- De toereikendheid van de beantwoording van onze vragen vanuit de jaarrekeningcontrole is verder verbeterd. Wel vragen wij aandacht voor een tijdigere beantwoording, aangezien diverse vragen (veel) later zijn beantwoord dan noodzakelijk is voor een snelle en efficiënte afwikkeling van de controlewerkzaamheden.
- De inrichting van de administratie is de afgelopen jaren aan verandering onderhevig geweest, mede door ontwikkelingen in het BBV en de informatiebehoefte binnen de gemeente. Dit heeft ertoe geleid dat de huidige inrichting van de administratie en boekingsgang naar onze mening onnodig complex is, wat onder andere blijkt uit het grote aantal doorbelastingen dat nodig is om facturen toe te rekenen aan de exploitatie en investeringen. Ook komt dit tot uiting in de omvang van de memoriaalboekingen dat plaatsvindt (zie ook separate paragraaf 'Memoriaalboekingen' hiervoor).

Wij evalueren op korte termijn met de ambtelijke organisatie het opstel- en controleproces 2018 en maken dan - mede vanuit de te actualiseren risicoanalyse in het kader van de jaarrekeningcontrole - waar nodig (aanvullende) werk- en planningsafspraken voor de controle van het boekjaar 2019.

Vennootschapsbelastingplicht

Vanaf 2016 zijn gemeenten onder voorwaarden belastingplichtig voor de vennootschapsbelasting (Vpb). De vermogensbestanddelen die uw gemeente aan de Vpb-plichtige activiteiten toerekent en de fiscale waardering daarvan, hebben uiteraard invloed op de te verantwoorden fiscale winsten en daarmee de Vpb-last over 2016 en toekomstige jaren.

Wij hebben de Vpb in onze accountantscontrole betrokken rekening houdend met de materialiteit van de gemeente als geheel, maar hebben geen afzonderlijk detailonderzoek naar de aanvaardbaarheid van de fiscale openingsbalansen.

De geschatte last voor de mogelijk Vpb-plichtige activiteiten bedraagt over 2016 als 2017 circa € 0,3 miljoen (en is in de jaarrekening 2016 resp. 2017 als last verwerkt) en is voor 2018 geschat op nihil.

Betrouwbaarheid en continuïteit van de automatiseringsomgeving verdient de nodige aandacht

Onze jaarrekeningcontrole is gericht op het geven van een oordeel over de jaarrekening zelf en is niet primair gericht op het doen van uitspraken over de betrouwbaarheid en de continuïteit van de geautomatiseerde gegevensverwerking als geheel of van onderdelen daarvan. Onze bevindingen gaan over de onderdelen die wij onderzocht hebben in het kader van de jaarrekening, wat wil zeggen dat wij geen volledigheid pretenderen.

De IT-omgeving en een adequate opzet en werking daarvan nemen een steeds dominantere plaats in binnen uw organisatie voor een betrouwbare geautomatiseerde gegevensverwerking. Daarmee krijgt de IT ook een dominantere positie in onze controleaanpak en -uitvoering.

Wij hebben onze IT-specialisten een inventarisatie laten uitvoeren aangaande uw general computer controls. Onze bevindingen op het gebied van informatiebeveiliging en wijzigingsbeheer resulteren erin dat wij voor onze jaarrekeningcontrole 2018 géén gebruik (hebben) kunnen maken van de door uw gemeente getroffen geautomatiseerde beheersingsmaatregelen in applicaties, omdat die direct afhankelijk zijn van de betrouwbare en continue werking van de IT-omgeving. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om de maatregelen die zijn opgenomen in de digitale workflow inkoopfacturen.

Om achteraf voldoende zekerheid te krijgen over de betrouwbare en rechtmatige verwerking en betaling van de inkoopfacturen hebben wij aanvullende gegevensgerichte controlewerkzaamheden uitgevoerd. Hieruit volgen geen bijzonderheden.

Overeenkomstig artikel 2:393, lid 4 van het Burgerlijk Wetboek zijn wij verplicht om onze bevindingen te rapporteren met betrekking tot de betrouwbaarheid en continuïteit van uw geautomatiseerde gegevensverwerking. Onze controle heeft geen aangelegenheden geïdentificeerd die op dit gebied aan u gerapporteerd moeten worden, anders dan de waarnemingen zoals hierboven besproken.

Met een vertegenwoordiging van de ambtelijke organisatie zijn wij in overleg over een plan van aanpak en de planning voor de IT-audit over het boekjaar 2019. Het doel hiervan is om vroegtijdig een oordeel te verkrijgen over het al dan niet toereikend zijn van de general computer controls alsook een aantal voor de jaarrekeningcontrole relevante application controls. Dit moet vervolgens leiden tot een plan van aanpak inclusief planning en prioriteitstelling van de gemeente Tilburg om de eventuele tekortkomingen in de IT-controls op te lossen. Op termijn moet dit resulteren in het (meer) kunnen steunen op en gebruik maken van de IT-omgeving.

Cybersecurity

Het adequaat beveiligen van gemeentelijke netwerken, data en applicaties tegen ongeautoriseerde toegang (cybersecurity) is een actueel onderwerp. Immers, cybersecurity kan leiden tot discontinuïteit van processen, verlies van data en reputatie- en financiële schade, bijvoorbeeld uit hoofde van de AVG.

Vanwege het belang van dit onderwerp hebben wij op verzoek van de auditcommissie in het voorjaar van 2018 een cybersecurity test uitgevoerd en de resultaten hiervan met de auditcommissie gedeeld.

Uit dit onderzoek volgt een aantal aandachtspunten. Wij hebben van de organisatie begrepen dat aan het merendeel van de korte termijn acties inmiddels opvolging is gegeven en de lange termijn acties in de organisatie zijn belegd ('eigenaar' en planning per aandachtspunt). Wij benadrukken het belang van de volledige en tijdige afwikkeling ervan. Bij de interim-controle 2019 gaan wij de follow-up en status ervan na en rapporteren wij hierover in de managementletter 2019.

Volledigheidshalve merken wij op dat het inventariseren en organisatie breed onder de aandacht brengen van cyberrisico's geen eenmalige activiteit is maar een structureel onderdeel moet blijven van het risicomanagement binnen de organisatie en adviseren de risicoanalyse periodiek te updaten en actief te blijven monitoren.

Overige aangelegenheden

Overige aangelegenheden

In dit onderdeel geven wij een samenvatting van overige aangelegenheden en bepaalde vereiste communicaties.

Onze communicatie met het management

Bevestigingen van het management

Wij hebben bij het management ter confirmatie een aantal schriftelijke bevestigingen opgevraagd aangaande zijn verantwoordelijkheden inzake de financiële verslaggeving.

Daarnaast hebben wij van het college van burgemeester en wethouders van de gemeente Tilburg een ondertekende schriftelijke bevestiging bij de jaarrekening ontvangen.

Geen meningsverschil met het management of beperking in reikwijdte van de controle

Er zijn geen meningsverschillen met het management geweest en er waren geen beperkingen bij de uitvoering van onze controle. Naar onze mening is ons bij de uitvoering van onze controleopdracht door het management en de medewerkers van de gemeente de volledige medewerking verleend en hebben wij volledige toegang tot de benodigde informatie gehad.

GEMEENTE TILBURG

stadswinkel
centrum

Stadskantoor 6

WELKOM
in de
STADSWINKEL

OPENINGSTIJDEN
maandag - vrijdag
09.00 - 18.00 uur
dinsdag, donderdag
09.00 - 20.00 uur

Bijlagen

Bijlage A1 - Niet-gecorrigeerde controleverschillen

In de onderstaande tabel is een overzicht opgenomen van niet-gecorrigeerde controleverschillen boven de rapportagedrempel van € 0,9 miljoen.

Aard van de controleverschillen	Rechtmatigheid	Getrouwheid
Effect niet-gecorrigeerde controleverschillen voorgaande periode	N.v.t.	N.v.t.
Effect niet-gecorrigeerde controleverschillen huidige periode	N.v.t.	N.v.t.
Rechtmatigheidsfout is tevens getrouwheidsfout	N.v.t.	N.v.t.
Rechtmatigheidsfout is per saldo ook een getrouwheidsfout	N.v.t.	N.v.t.
(Sub)totaal getrouwheidsfouten	N.v.t.	N.v.t.
Extra absolute waarde rechtmatigheidsfouten	N.v.t.	
Extra foutieve financiële beheershandelingen zonder direct financieel effect vanuit externe regels (EU-aanbesteding/Fido/etc.)	€ 1,3 miljoen	
Extra foutieve financiële beheershandelingen zonder direct financieel effect vanuit interne regels (gedoogbeleid)	N.v.t.	
Overige rechtmatigheidsfouten	N.v.t.	
Totaal rechtmatigheidsfouten	N.v.t.	

* In het Besluit accountantscontrole decentrale overheden (Bado), de Kadernota Rechtmatigheid 2018 en het controleprotocol inclusief normenkader 2018 is het kader voor de controle op de financiële rechtmatigheid opgenomen.

Bijlage A2 - Onzekerheden in de controle

In de onderstaande tabel is een overzicht opgenomen van onzekerheden in de controle boven de rapportagedrempel van € 0,9 miljoen.

Aard van de onzekerheden	Rechtmatigheid	Getrouwheid
Onzekerheid PGB-bestedingen (SVB)	€ 16,8 miljoen	€ 16,8 miljoen
(Sub)totaal onzekerheden in de getrouwheidscontrole	-	€ 16,8 miljoen
Extra absolute waarde onzekerheden rechtmatigheid	N.v.t.	
Extra financiële beheershandelingen met een onzeker direct financieel effect vanuit externe regels (EU-aanbesteding/Fido/etc.)	N.v.t.	
Extra financiële beheershandelingen met een onzeker direct financieel effect vanuit interne regels (gedoogbeleid)	N.v.t.	
Overige onzekerheden inzake rechtmatigheid	N.v.t.	
Totaal onzekerheden in de rechtmatigheidscontrole	€ 16,8 miljoen	

- In het Besluit accountantscontrole decentrale overheden (Bado), de Kadernota Rechtmatigheid 2018 en het controleprotocol inclusief normenkader 2018 is het kader voor de controle op de financiële rechtmatigheid opgenomen.

Wij hebben van het college een schriftelijke bevestiging bij de jaarrekening ontvangen, waarin het college het bovenstaande heeft bevestigd. Dit houdt in dat eventuele niet-geconstateerde en daardoor niet-gecorrigeerde afwijkingen, zowel individueel als in totaal, in het kader van de jaarrekening niet materieel zijn. Het college heeft tevens bevestigd geen kennis te hebben van andere niet-gecorrigeerde afwijkingen.

Bijlage A3 - Tekortkomingen in de toelichtingen

Onze controlestandaarden vereisen dat wij afwijkingen van materieel belang in de toelichting signaleren, om de gemeenteraad in staat te stellen een inschatting te maken van de gevolgen daarvan voor de jaarrekening.

De tabel hierna bevat een weergave van die onderwerpen uit de toelichting waarvan wij denken dat de gemeenteraad deze nader dient te beoordelen.

Toelichting	Bron van de toelichtingvereiste	Kwantitatieve of kwalitatieve overwegingen
Niet van toepassing	N.v.t.	N.v.t.

Bijlage B - Bevindingen controle SiSa-bijlage 2018

Op grond van het Besluit accountantscontrole decentrale overheden, artikel 5, lid 4, rapporteren wij in dit accountantsverslag over de fouten en onzekerheden van de specifieke uitkeringen die onder SiSa vallen. Per regeling wordt in een tabel aangegeven of, en zo ja welke financiële fouten of onzekerheden zijn geconstateerd.

Bevindingen controle SiSa-bijlage		Fout of onzekerheid	Financiële omvang	Toelichting
OCW D1	Regionale meld- en coördinatiecentra voortijdig schoolverlaten	N.v.t.	€ 0	N.v.t.
OCW D1A	Regionale maatregelen voortijdig schoolverlaten 2016-2021	N.v.t.	€ 0	N.v.t.
OCW D9	Onderwijsachterstandenbeleid 2011-2018 (OAB)	N.v.t.	€ 0	N.v.t.
OCW D10	Volwasseneneducatie	N.v.t.	€ 0	N.v.t.
I&W E3	Subsidieregeling sanering verkeerslawaaï	N.v.t.	€ 0	N.v.t.
I&W E26	Spoorse doorsnijdingen, tranche 1	N.v.t.	€ 0	N.v.t.
SZW G2	Gebundelde uitkering op grond van artikel 69 Participatiewet – gemeentedeel 2018	N.v.t.	€ 0	N.v.t.
SZW G3	Besluit bijstandsverlening zelfstandigen 2004 (exclusief levensonderhoud beginnende zelfstandigen) - gemeentedeel 2018	N.v.t.	€ 0	N.v.t.
VWS H1	Ministeriële regeling heroïnebehandeling	N.v.t.	€ 0	N.v.t.
Totaal			€ 0	

Bijlage C - Onafhankelijkheidsbevestiging

Wij zijn onafhankelijk van de gemeente Tilburg

Bevestiging onafhankelijkheid

De voorschriften in het kader van onafhankelijkheid zijn binnen de Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (de NBA) opgenomen in de "Verordening inzake Onafhankelijkheid (ViO)" en vormen een belangrijk onderdeel van het 'normenkader' waaraan een accountant moet voldoen. De naleving van de ViO is binnen de organisatie van Deloitte ingebed.

Wij bevestigen dat onze onafhankelijke positie ten opzichte van de gemeente Tilburg in overeenstemming met de Nederlandse wettelijke en beroepsvoorschriften is gewaarborgd. Wij zijn van mening dat onze objectiviteit gedurende het afgelopen jaar niet is aangetast.

Stelsel van waarborgen om onze onafhankelijke positie te waarborgen

Deloitte beschikt over een stelsel van maatregelen om haar onafhankelijke positie bij controlecliënten te waarborgen. Dit stelsel van maatregelen is een integraal onderdeel van de bestuurlijke organisatie en van het voor de gehele organisatie van toepassing zijnde stelsel van kwaliteitsbeheersingsmaatregelen.

Bijgaande niet-limitatieve opsomming geeft u een indruk van de maatregelen die bijdragen aan het waarborgen van onze onafhankelijke positie:

- Schriftelijke onafhankelijkheidsbepalingen waarin alle bestaande onafhankelijkheidsvereisten en de risico's ten aanzien van de bedreiging van de onafhankelijkheid en de daaraan gerelateerde waarborgen zijn verwerkt.
- Procedures voor tijdige bekendmaking van de voorschriften en de daarin aangebrachte wijzigingen aan alle gevolmachtigden en werknemers bij Deloitte.
- Procedures voor de organisatie van periodieke trainingen inzake de toepassing van de onafhankelijkheidsvoorschriften.
- Procedures die erop gericht zijn dat onze gevolmachtigden en werknemers in specifieke casussen en omstandigheden de onafhankelijkheidsvoorschriften naleven.
- De benoeming van professionals op seniorniveau die verantwoordelijk zijn voor het continu actualiseren van de procedures en voorschriften, de tijdige bekendmaking ervan en het adequaat functioneren van het gehele stelsel van waarborgen.
- Procedures voor een schriftelijke rapportage per controlecliënt waarin is vastgelegd of sprake is van omstandigheden die de onafhankelijkheid van de accountant die de controleopdracht uitvoert bedreigen, op welke wijze met potentiële bedreigingen is omgegaan en, indien er bedreigingen zijn gesignaleerd, welke maatregelen dan zijn genomen om deze bedreigingen voor de onafhankelijkheid weg te nemen. De vastlegging van deze beoordeling, inclusief een gemotiveerde conclusie (de zogenoemde 'onafhankelijkheidsevaluatie'), wordt in het dossier opgenomen.
- Procedures die vereisen dat een daartoe geëigende afdeling binnen Deloitte wordt geconsulteerd, als sprake is van een mogelijke aantasting van de onafhankelijkheid in relatie tot een specifieke cliënt. Indien de bestuursstructuur van de controlecliënt voorziet in een gemeenteraad of auditcommissie, overwegen wij ook een van deze beide instanties te raadplegen.
- Procedures voor het interne toezicht in relatie tot de toetsing en bewaking van de naleving van de onafhankelijkheidsvoorschriften.

De opzet en werking van ons stelsel van maatregelen worden periodiek door de externe toezichthouder getoetst.

Interne roulatie

Een te grote mate van vertrouwdheid of vertrouwen kan een bedreiging vormen voor de onafhankelijkheid van de accountant wanneer bepaalde leden van het controleteam geregeld en voor lange tijd aan de wettelijke controle van een controlecliënt meewerken.

Wij beoordelen de bedreiging voor de onafhankelijkheid die kan voortvloeien uit de langdurige betrokkenheid van andere leden van het controleteam bij de controleopdracht. Waar nodig nemen wij maatregelen om deze bedreiging weg te nemen.

Naar aanleiding van onze beoordeling hebben wij vanwege de langjarige betrokkenheid van de audit partner als beheersmaatregel gekozen voor een opdrachtgerichte kwaliteitsbeoordeling (OKB) ofwel een intensieve onafhankelijke tweede lezing op het controledossier.

Persoonlijke, zakelijke of financiële relaties met de gemeente Tilburg

Wij hebben een evaluatie gemaakt van persoonlijke, zakelijke en financiële relaties tussen Deloitte, haar gevolmachtigden en haar medewerkers en de gemeente die van invloed kunnen zijn op onze onafhankelijkheid. Bij deze evaluatie zijn ons geen zaken gebleken die aan u gerapporteerd dienen te worden.

Geschenken en persoonlijke uitingen van gastvrijheid

De Nederlandse onafhankelijkheidsregels vereisen dat de eindverantwoordelijke accountant de met governance belaste organen informeert over geschenken en persoonlijke uitingen van gastvrijheid die Deloitte, een bestuurder of interne toezichthouder van Deloitte of een lid van het controleteam heeft ontvangen van of verstrekt aan de gemeente of een bij de gemeente betrokken persoon. Hierbij is een drempel van € 100 opgenomen in de regels.

Wij hebben geen geschenken en persoonlijke uitingen van gastvrijheid die een (geschatte) waarde van meer dan € 100 hebben ontvangen of verstrekt en zijn daarom van mening dat er geen sprake is van een bedreiging voor de onafhankelijke uitvoering van de controleopdracht.

Deloitte refers to one or more of Deloitte Touche Tohmatsu Limited ("DTTL"), its global network of member firms, and their related entities. DTTL (also referred to as "Deloitte Global") and each of its member firms are legally separate and independent entities. DTTL does not provide services to clients. Please see www.deloitte.nl/about to learn more.

Deloitte is a leading global provider of audit and assurance, consulting, financial advisory, risk advisory, tax and related services. Our network of member firms in more than 150 countries and territories serves four out of five Fortune Global 500@companies. Learn how Deloitte's approximately 264,000 people make an impact that matters at www.deloitte.nl.

This communication contains general information only, and none of Deloitte Touche Tohmatsu Limited, its member firms or their related entities (collectively, the "Deloitte network") is, by means of this communication, rendering professional advice or services. Before making any decision or taking any action that may affect your finances or your business, you should consult a qualified professional adviser. No entity in the Deloitte network shall be responsible for any loss whatsoever sustained by any person who relies on this communication.